

TRES VIGATANS EN L'OBRA DE BAROJA

Dedicant-me últimament a un treball sobre Baroja, dirigit més a cert interès lingüístic i acadèmic que a la part anecdòtica i novel·lística de la seva obra, m'ha sorprès trobar uns personatges vigatans en un lloc on mai no els hauria buscat.

M'ha semblat interessant prendre unes notes que poden servir per a recerques més àmplies. Com que no es tracta de personatges de ficció sinó de figures històriques, els arxius i biblioteques de Vic poden aportar una valuosa bibliografia sobre el tema.

En les novel·les històriques sobre les guerres del segle XIX Baroja dedica moltes pàgines a les lluites i guerrilles del Bergadà i el Lluçanès, amb descripcions paisatgístiques i geogràfiques escrites sobre el terreny. Destaquen els detalls que dona de la ciutat de Berga a l'època en què s'hi instaurà la Junta. De Vic en parla poc, si bé és veritat que la seva importància política i militar era molt inferior a la que tenia Berga.

La referència d'aquests vigatans en la seva obra queda, doncs, emmarcada dintre les narracions històriques. Dificilment podíem trobar-los creats per Don Pío tot i reconeixent la seva fèrtil inventiva. En les seves obres basques, madrilenyes, cosmopolites o marineres no hi encaixa un fill de la Plana. I d'això potser ens n'hem d'alegrar perquè aquest n'hauria sortit molt malparat, ja que Baroja no dissimulà mai la seva antipatia pels catalans i per tot el que era català.

Però tractant-se de figures autèntiques, les cita amb una objectivitat que, en algun cas, considero fins i tot excessiva, i que, si bé desperta la nostra curiositat, després la deixa insatisfeta. Segurament que Galdós s'hauria endinsat més en els personatges, ja que la creació imaginativa estava en ell més per sobre del que en podríem dir el guió de la Història. Baroja s'enfadava molt si algun crític, pel sol fet d'haver escrit novel·les històriques el considerava un seguidor o imitador de Pérez Galdós. El seu despreci per Don Benito era evident. D'ell deia: *«aunque le conocí, no tuve gran entusiasmo ni por el escritor ni por la persona. Era un novelista hábil y fecundo pero no un gran hombre»*... *«su manera literaria no me entusiasmaba ni me produjo deseo de imitarla»*... *«Galdós escribía para un público de buenos burgueses, un poco lerdos e incapaces de mirar un libro y de tener una idea propia sobre algo»*.

No es tracta, com és natural, de fer un estudi paral·lel dels dos escriptors. Diu Cela que ambdós són els grans biògrafs d'Espanya i dels espanyols, i això sol ja fa que puguin compartir la glòria literària. Però vull senyalar que la superficialitat de Baroja queda palesa quan parla del frare dominic Silvestre Puig: *«El Padre Puch o Puig, a quién le conocen por el do-*

minico de Vich...» Aquesta ambigüetat o falta d'interès davant d'un dels cognoms més corrents a les terres de parla catalana és lamentable i no té perdó en un acadèmic de la seva talla.

El Doctor Junyent en la seva obra «La Ciutat de Vic i la seva Història» ens parla així del Parc Puig: «Seguiren els excessos i persecucions contra els absolutistes atiadés per en Mata del Tint, del carrer de Sant Pere, i es pretengué infiltrar l'esperit de la Constitució amb la inauguració d'una càtedra que la comentés i expliqués, confiada al dominicà Silvestre Puig el 26 de març de 1821».

Baroja en «*La Isabelina*» dóna més àmplia projecció al personatge, ja que l'àmbit del seu protagonisme excedeix el que sembla una simple càtedra de pedagogia política per convertir-se en «*un Directorio isabelino organizado rapidísimamente en Barcelona. Tiene ya cinco o seis mil hombres afiliados*». I següeix dient que «*el dominico se puso en relación con los europeos reformados que constituían una Venta Carbonaria en Barcelona, e hizo que se asociaran con él*».

Veiem doncs com el Pare Puig tenia relació amb les sectes secretes europees que ja començaven a tenir adeptes al nostre país. Acaba Baroja dient que Puig és «*hombre de gran prestigio. Tiene el prestigio del hábito y el de haber sido un guerrillero de la Guerra de la Independencia*».

El 2 de juliol del 1933 en un article que titula «*La estampa del Trapense*», Baroja escriu sobre els guerrillers que operaven a Catalunya durant les guerres del segle XIX i cita a: «*Mosén Antón, Misas, Romanillos, el Jep del Estany, Romagosa, Bessières y el Trapense*».

En un altre lloc («*Con la pluma y con el sable*») diu que: «*Guerrilleros célebres entre los catalanes eran Misas, Romagosa, el Jep del Estany y Mosén Antón*» I continua: «*Mosén Antón Coll, cura de Vich, era el que en tiempo de la Guerra de la Independencia había levantado a los estudiantes catalanes*».

En «*El cura Gorostidi*», article publicat amb data 1 d'Octubre del 1933, Baroja vesteix, per contrast, Mossèn Antón amb l'hàbit terrorífic i odiós del frare trabucaire. A Gorostidi el presenta com «*hombre campechano y militar hábil. No era nada partidario de medidas crueles; no entraba en el género clásico del cura guerrillero, pomposo y cruel, adornado con latines. No tenía el furor fanático y clerical de Merino, Mosén Antón, del canónigo Echevarría, de Tristany, del cura de Flix, del cura de Alcabón o del cura de Santa Cruz*».

Observem que en les llistes de guerrillers fins aquí apuntades, Baroja anomena en Misses i Mossèn Anton com si fossin personatges diferents i, en canvi, el Doctor Junyent a l'obra citada els fon en una sola personalitat quan diu que «per la comarca corria la partida del diaca Anton Coll, conegut per "en Misses"».

En la llista composta només per eclesiàstics, en l'article sobre Gorostidi, Baroja anomena Mossèn Anton, però no en «Misses» ja que per a ell es tracta d'un altre guerriller.

Aquest desdoblament de personatges per part de Barojano no el podem atribuir a lleugeresa ni a equivocada interpretació de la figura de Mossèn Anton, en «Misses». La dualitat ve d'una malaurada lectura de la coma que hi ha després del patronímic, que convertí en dos el que era un sol guerriller. Original i eficaç manera de doblar els efectius militars d'un escamot.

I és que Baroja es documenta en l'«*Annuaire*» de Lesur, que llavors mercixia tot el crèdit quan es referia a les coses d'Espanya.

L'«*Annuaire*» diu això: «Els primers que comencen a brillar i a tenir nom són Misses, mossèn Anton Coll, antics caps de guerrilla...».

Em limito a registrar dades i no opino ni em pronuncio, encara que haig de creure que les fonts del Doctor Junyent són més directes i fiables que les de Baroja.

Tant Mossèn Anton com el dominic Silvestre Puig, ocupen un lloc en la Història, congruent amb el moment que els tocà de viure. Eren dos exemplars humans plens de contradiccions i el seu comportament i les seves activitats en un temps de fortes agitacions i revoltes populars els convertiren en herois per uns i fascinerosos per altres, repartint-se simpaties i animositats, i entrant a la Història pel camí de la llegenda.

M'imagino que els nostres rebesavis parlaren durant molts anys i de manera apassionada d'aquests dos personatges.

En canvi potser no feren cas, o fins i tot despreciaren, un altre vigatà de qui ens parla Baroja amb una vintena de paraules que, si bé és cert que ens diuen molt poc, en canvi ens diuen el suficient per atreure tota la nostra curiositat.

En la biografia novel·lada «*Juan Van Halen, el oficial aventurero*» ha un capítol, el cinquè, que es titula «*La familia de Van Halen*». Allà Baroja escriu: «*Aparece también un Francisco Van Halen, pintor, español, nacido en Vich, que dibujó una obra, "Páginas históricas contemporáneas", en 1842*» Res més que això.

Aquí tenim, doncs, un vigatà que no té un nom familiar com Anton Coll o Silvestre Puig. Ni es diu Costa, ni Riera, ni Serra. Un vigatà que es diu Van Halen. I la pregunta per a la majoria dels seus paisans actuals salta sola: I d'on ha sortit? Ah!

Baroja no parla més del pintor de Vic, no aclara el parentesc existent amb el seu biografiat, ni la circumstància del seu naixement. Anotaré (i alguna vegada traduiré directament) les poques indicacions que Baroja ens dona i que poden oferir-nos algun camí.

No pretenc pas treure conclusions, ja que aquestes s'han de recolzar en una documentació més autoritzada.

Conta Don Pío que un dels homes del seu segle XIX, si no famós, de personalitat més destacada i pintoresca, fou Don Juan Van Halen. Les seves accions no solament es conegueren en el seu país, sinó arreu del

món. Espanya, Rússia, Amèrica i Bèlgica serviren d'escenari a les seves aventures.

Don Juan Van Halen recorda una mica el Don Juan de Byron. Com l'heroi del poeta anglès, era andalús, espigat i temerari.

Van Halen era un de tants militars de cognom, extranger que figuren en la Història d'Espanya de principis del segle XIX.

Si pretenem d'arribar a conèixer el pintor vigatà, crec que cal aportar tot el que sabem sobre Don Juan Van Halen, que és el tronc i arrel de la narració de Baroja.

Alcalà Galiano en la seva *«Historia de España»* el descriu així: *«Era este Don Juan Van Halen español de nacimiento, aunque flamenco de apellido y origen, que habiendo servido en la Marina pasó al servicio del Gobierno intruso en el Ejército, y aún estuvo con Napoleón en parte de la campaña de Alemania de 1809...»*.

El mateix autor en *«Recuerdos de un anciano»* ens diu que *«el famoso Van Halen, había puesto las plazas de Cataluña, guarnecidas por franceses, en manos de los españoles cuando servía a José, y había entrado en las sociedades masónicas...»*

El *«Catálogo del Museo Naval»* detalla la seva vida d'aventurer: *«Juan Van Halen y Sarti nació en San Fernando; guardía marina en 1802, embarcó, en 1804, en la fragata «Magdalena» en la que hizo campaña en la Martinica... El 2 de Mayo de 1808 capitaneó en Madrid el levantamiento de los invasores en el barrio de Lavapiés... Tomó después partido por el rey José, sirvió en los ejércitos de cuatro naciones, logrando en algunas, altas distinciones y grados superiores. En el de España concluyó la Guerra de la Independencia; en el Ejército de Cataluña mandó una división en la batalla de Peracamps, llegando por sus méritos y servicios a Mariscal de Campo... Murió en Cádiz en 1864»*.

Escenaris de les seves proeses bèliques de 1814 foren Tortosa, Peníscola, Lleida, Mequinenza i Monzón. Destaquem Sant Feliu de Codines on trobà refugi fugint de Barcelona.

L'any 1822 se'l destinà al *«Regimiento de la Constitución»* que guerrejava a Catalunya sota les ordres dels generals Mina i Milans del Bosch. Al Vendrell guanyà la *«Cruz de Primera Clase de San Fernando»* i una ferida al moll de la cuixa.

En aquesta campanya trobem els noms de La Pobla de Segur, Bellver, Puigcerdà, Seu d'Urgell i Moià. Cal destacar de nou Sant Feliu de Codines on va vèncer les faccions i des d'on condueix dos combois creuant les defenses enemigues per tal de trencar el cercle de Castellfollit. El camí entre aquestes dues poblacions passa forçosament per la Plana de Vic o molt a prop, i és potser l'aproximació més evident que geogràficament es pot establir entre Don Juan i el seu parent vigatà.

Intentarem de conèixer més aquesta família.

La fe de baptisme que es conserva al Ministeri de Marina registra com

a data del seu naixement el 16 de Febrer del 1788, i així sabem que l'avi patern, Don Antonio, comerciant de Càdiz, era fill de Werten, i els seus pares eren Don Antonio Van Halen i Donya Francisca Sarti, nascuda a Cartagena. L'única relació amb Catalunya que trobem en aquest document és que l'avi matern, Don Manuel Sarti, havia nascut a Barcelona.

Un altre Van Halen que aconseguí celebritat fou el germà de Don Juan, Don Antonio, Conde de Peracamps. Era Capità General de Barcelona quan els successos revolucionaris del 1842, sobre els quals deixà escrit un «*Diario razonado de los acontecimientos*» Madrid, Impremta de I. Sancho, 1843.

L'altre germà era Francisco Van Halen del qual Baroja no parla gens en la biografia de Don Juan però que trobem en les seves «*Memorias*» on ens diu que «*adquirió una cierta notoriedad por sus aventuras militares.*»

Sabem també d'un Francisco Van Halen i Pérez Maffei (1824-1868) que Baroja presenta com a nebot de Don Juan i Don Antonio sense anomenar per res a Don Francisco. Això fa pensar que potser aquest nebot de Don Juan era fill del seu tercer germà, del qui heretà el nom. Seguint la tradició familiar serví en el Cos d'Enginyers prenent part en la campanya de Santo Domingo.

Fins aquí, i de forma certament feixuga, he registrat tot el que de la família Van Halen pogué tenir una relació, encara que llunyana o simplement geogràfica amb el nostre artista vigatà.

Es parla també de Van Halen a les Històries de la Guerra de la Independència de José Gómez de Arteche, Miguel Agustín Príncipe, Díaz de Baeza, etc., a les obres històriques generals de Javier de Burgos, continuació de Lafuente, Alcalá Galiano, Pirala, Pi i Margall, Morayta, etc., i a les diverses històries de Bèlgica.

Hi ha també una comèdia en tres actes, «*Mil ochocientos treinta*», d'Alberto Bailly, en la qual un dels principals personatges és Van Halen.

Altres obres que s'ocupen d'ell són:

Pedro Chamorro Baquerizo: «*Estado Mayor General del Ejército Español*», Madrid 1851-57.

Francisco de P. Pavía: «*Galería biográfica de los Generales de Marina*», Madrid 1873.

Adolfo Carrasco: «*Iconobiografía del generalato español*», Madrid 1901.
Catàleg del Museu Naval. Madrid.

«*La Corona*», Periòdic de Barcelona. Novembre del 1864.

«*La Iberia*», de Madrid, 1864.

Celestino Rey Joli: «*Plumadas militares de actualidad*» Diario de Càdiz, 1910.

Lconte: «*Carnet de la Fourragère*» Desembre del 1924, i «*La Belgique*» 1930.

Però, i del Van Halen artista pintor, què en sabem?

Francisco de Paula Van Halen nasqué el 1820 i la seva obra artística és totalment desarrelada del seu Vic natal.

Fou deixeble de José Aparicio i també de l'Acadèmia de San Fernando de Madrid, on ingressà més tard com a «Individu supernumerari». Se'l nomenà dibuixant del Museu de Ciències Naturals, i ostentà el títol de «*Pintor Honorario de Cámara*» i «*Caballero de las Ordenes de Isabel la Católica y Carlos III*».

Gaya Nuño en la seva obra «*Ars Hispania*» el considera «*pintor muy menor, imitador, aunque sin posible comparación, de Pérez Villaamil, del que fue discípulo.*»

Baroja, amb una brevetat que cau en la lleugeresa, diu només del nostre pintor que «*dibujó una obra, "Páginas históricas contemporáneas" en 1842*», com si el seu extens treball quedés reduït a això. I no és cert, ja que són moltes les pintures, gravats, làmines tipogràfiques etc., que han quedat registrades entre la producció artística del segle XIX.

La seva preferent dedicació a temes històrics ens dóna aquestes obres:

«Mort de Constantí Paleòleg», Emperador d'Orient.

«Abdicació de Carles V».

«Guzmán el Bueno tirant el punyal des de les muralles de Tarifa».

«Batalla de Las Navas de Tolosa».

«Expedició de Hernán Cortés a Mèxic contra Pánfilo Narváez».

«Mort de Don Alvaro de Luna».

«Defensa de Zaragoza».

«Batalla de Lucena».

«Colón en el convent de La Rábida».

«Batalla del Salado».

Pintà també alguns quadres de tema paisatgístic monumental o camperol, com els que titulà «*Una torada en las orillas del Jarama*» o «*Un paisaje del Guadarrama*».

Com a retratista se li coneixen diversos retrats d'Alfons XII i de personatges tan variats com Lope de Vega, Moratín o Rossini. Però la seva obra més simpàtica (i aquest qualificatiu és de Gaya Nuño, que tant li escatimà les lloances) és «*El húsar de la Princesa*» que es guarda al Museu Romàntic de Madrid.

On la personalitat artística de Van Halen queda més patent, i on es defineix millor el que podríem dir-ne el seu estil, és a les litografies sobre fets i episodis històrics i artístics. Recordem novament l'única obra citada per Baroja «*Páginas históricas contemporáneas*» dedicada a l'Exèrcit Espanyol i que representava tots els esdeveniments, escenes i batalles des de la mort de Fernando VII fins al 1842.

Al Museu de Madrid hi ha una litografia de la lluita a la Plaza Mayor el 17 de Juliol del 1854. Ricardo de la Cierva inclou aquesta làmina en la

seva «*Història bàsica de la Espanya actual 1800-1975*» atribuint-la a P. Van Halen. Es tracta sens dubte del pintor vigatà, i la «P» tant pot ésser una deformació de la «F» de Francisco con la inicial de part del seu patronímic: Francisco de Paula.

«*Espanya pintoresca y artistica*» (1847) és una col·lecció de vistes de monuments i de figures populars.

També publicà diverses sèries de làmines tipogràfiques, com les titulades «*Galeria pintoresca española*», «*Museo històric español*», «*Panorama artistico universal*», «*Album regio*», «*Museo Militar*», etc.

Aquest, doncs, és el nostre pintor, que juntament amb els dos frares trabucaires, exaltats i fanàtics, visqueren dins el món entranyablement odiós i a la vegada familiar de les guerres del segle XIX. I d'aquell món els treu Baroja. Tres vigatans. Cada un d'ells ens deixa portes obertes per a recerques més amples. No es tracta de personages inèdits. Però tenen tant d'interès les seves figures que m'agradaria que algú, amb l'abundosa documentació, que a mi em falta, al seu abast, es decidís a un estudi més profund. Si fos així m'agradaria molt conèixer els resultats del seu treball.

Del Pare Silvestre Puig seria interessant seguir la seva trajectòria política i, sobretot, l'enfrontament que les seves idees representaven en un Vic molt tancat en l'absolutisme, on l'activitat del dominic, mereixeria, sens dubte, comentaris escandalitzats i fanàtiques oposicions.

Les relacions que tenia amb les sectes secretes europees fa creure que la influència de les seves activitats fou molt important en la formació de lògies maçòniques al nostre país. La investigació sobre un frare dominic, vigatà, protagonista de tals accions, té uns atractius que ens permeten d'intuir resultats interessantíssims.

Ja he assenyalat el cas de la doble personalitat de Mossèn Anton Coll, en «Misses». Deixar aclarit si és Baroja o Junyent el qui té raó, no crec que sigui difícil i pot tractar-se d'un treball documentat i agradable.

Una tasca biogràfica a fons podria situar Mossèn Anton al costat de Juan Martín el Empeccinado o del Cura Santa Cruz com a destacat lluitador durant la Guerra de la Independència. Baroja ens diu que va ésser ell el qui va aixecar els estudiants catalans contra Napoleó. L'estudi d'aquesta revolta pot tenir resultats sorprenents tenyits de certa grandiositat heroica acompanyada, com tantes vegades, de tristes baixeses humanes.

Però quan la curiositat punxa fort de debò és en enfrontar-se amb el pintor Van Halen. Els altres dos són per a Baroja «*el dominico de Vich*» i «*el cura de Vich*», marcant així el veïnatge, més no la naturalesa dels clergues. En canvi ens diu clarament que Van Halen nasqué a Vic. El Pare Puig i Mossèn Anton estaven integrats en el Vic de la seva època i foren en certs moments protagonistes de la Història de la Ciutat. Van Halen neix a Vic, sí, però el seu vigatanisme no té arrels ni deixa petjades. I és aquest desconeixement el que converteix la meua curiositat en una interrogació constant.

A les palpentes busco Van Halen amb l'espurna de la imaginació.

Quan Sartre estudia les reaccions i motivacions de Flaubert, diu que les seves hipòtesis són, en certa manera, una mena d'invenció del personatge. Doncs bé, inventem-lo també nosaltres contestant les moltes preguntes que cal fer.

Sabem que va néixer a Vic però no sabem si hi visqué temps. Jo crec que no, i per això m'he resistit a catalanitzar el seu nom. Estic segur que no fou mai «en Francesc Van Halen».

Aquest cognom d'origen flamenc, de tanta sonoritat i bellesa, el porta sorprenentment un pintor vigatà com si fos, ni més ni menys, una altra anella de la cadena dels Van der Goes, Van der Weyden, Van Dick, Van Eyck i Van Gogh. I aquest home veu la llum a Vic i no sabem per què. Coneixem la família dels Van Halen, sobretot Don Juan, que mereix l'extensa biografia barojiana. Però si com és evident, el pintor pertanyia a aquesta família flamenco-andalusa ignorem els vincles i la situació genealògica que hi tenia. Hem vist que les relacions entre els Van Halen i Catalunya eren molt superficials i passatgeres. Per quin atzar, doncs, va venir al món al cor de la Plana?

Una altra pregunta inquietant és que si tots els seus parents eren aventurers que seguïen la carrera de les armes, per què ell es dedicà a les belles arts?

No és un guirigall això que entre els Van Halen, que d'entrada ja sorprenen que siguin andalusos, n'hi hagi un que neixi a Vic, i que sigui pintor en comptes de militar?

Observem, però, que la seva dedicació artística no s'aparta tant com sembla de l'ambient i de la tradició familiar. Trasmadant molt aviat a Madrid, dibuixà estampes marcial i fets històrics, il·lustrant llibres i revistes. I si la seva obra no arribà a tenir una crítica entusiasta i fervorosa, és innegable que per la seva especialitat i els temes escollits se'l pot considerar un precursor del periodisme gràfic. Aquest és el seu mèrit.

Donant més ales a la imaginació podríem creure que Van Halen i Balmaes coincidiren a Madrid, i que potser com a paisans tingueren curiositat de tractar-se. Pot provar-se això?

Sembla que Van Halen quedà totalment deslligat de Vic, i sospito que Vic també es descentengué d'ell. La Ciutat no reivindicà el seu vigatanisme, no solament pel seu apartament físic, sinó per altres raons molt comprensibles. El Vic cultural que el podia fer seu era el de la Renaixença, el de l'Esbart de Vic i la Font del Desmai. Per a Morgades, Collell, Serra i Campdelacreu, Martí Genís, Salarich i Verdaguier, Van Halen havia de ser per força un estrany amb el qual res no els unia.

No obstant, enmig de la pintura de temes tan aliens com el de Guzmán el Bueno i el seu punyal, junt amb altres històries, trobem una obra que ens alegra pel seu evident vigatanisme. Es tracta d'un quatre titulat així: «*Entrada del Obispo San Bernardo Calbó en Vich*».

Va ésser un encàrrec o un record del seu Vic natal?

En la seva infantesa, si la passà a Vic, pogué veure l'entrada solemne del bisbe Corcuera. I des de Madrid, per inspiració pròpia o al dictat d'un compromís professional, va pintar l'obra ambiciosa de l'entrada a Vic d'un altre prelat, sis-cents anys abans de la que ell presencià. Era Sant Bernat Calbó, Abat de Santes Creus, que participà en la conquesta de Mallorca i acompanyà Jaume I en la de València. Figura de ressonàncies èpiques, tan del gust del nostre pintor.

M'agrada de pensar que la creació d'aquest quadre és una nostàlgica aproximació a la terra on nasqué.

Fins aquí la invenció dels personatges, encara plens d'ombres que esperen la llum. Sobre ells voldria saber més.

Són el Pare Puig, Mossèn Anton i el pintor Van Halen.

Tres vigatans amb els quals m'he topat tot llegint Baroja.

Juliol 1978

Lluís Orriols Monset